

**Висновки.** Біблійне коментування у слов'янському контексті пройшло дуже непростий шлях. Незважаючи на досягнення філософської герменевтики, велику кількість сучасних видань і творчий потенціал дослідників, вона все ще знаходиться на ранніх стадіях свого розвитку.

Інтерес до біблійного коментування у XIX ст. у православній традиції призвів не лише до розробки герменевтичних систем та принципів тлумачення, які у свій час були орієнтовані на історико-критичний метод, але й до появи низки цікавих та глибоких тлумачень (Глубоковський, Лопухін та ін.). В євангельському християнстві у цей час переважав докритичний метод наївного герменевтичного реалізму. На жаль, традиція біблійного коментування була перервана за радянських часів, і лише через 50 років знову почала проявлятися у працях О. Меня і статтях журналу «Братский вестник».

З початку 1990-х рр. спостерігається високий інтерес до практики роз'яснення біблійних книг. Численні видавництва України і Росії започаткували програми публікацій біблійних коментарів. За останні 20 років у світ вийшло близько 80 найменувань біблійних коментарів, у тому числі велика кількість коментарів на всі книги Біблії. При цьому, профіль коментування став досить різноманітним. Тут й історичні коментарі, і екзегетичні, і філологічні, і гомілетичні, і навіть логіко-екзистенціальні коментарі.<sup>169</sup> Це говорить про великий попит на подібну літературу. Однак більшість з цих книг написані в «англосаксонському» контексті, тобто, написані західними авторами та відштовхуються від західної, американо-британо-німецької традиції. Інші коментарі складають не більше 5%. До того ж, більшість з них демонструють історико-критичний метод аналізу тексту і не використовують сучасні герменевтичні здобутки.

Відтак, незважаючи на явну потребу і респектабельний історичний досвід, а також певні спроби створення повноцінного комплексу біблійних коментарів, християнство слов'янських країн все ще відчуває потребу у серйозному комплексному проєкті коментування біблійного тексту. Яким мав би бути такий коментар? Одна з перших спроб відповісти на це питання – це створення «Слов'янського біблійного коментаря», про який піде мова у видрукуваній в наступному числі «Українського релігієзнавства» нашій статті «Сучасні принципи та герменевтичні підходи до біблійного коментування (досвід Слов'янського біблійного коментаря)».

### **3.2 Ангеліна АНГЕЛОВА. РЕЛІГІЙНА GERONTOLOGIA: НАПРЯМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В РЕАЛІЯХ СТАРІЮЧОГО СУСПІЛЬСТВА**

**Анотації.** Публікація присвячена історії виникнення й розвитку геронтології, а також з'ясуванню предметної сфери новітнього інтердисциплінарного розділу релігієзнавства. Визначено та класифіковано основну проблематику релігійної геронтології, окреслені її перспективні напрямки як теоретичного, так і прикладного характеру. Наголошено на важливості активної популяризації доробку західних геронтологів з вивчення питань духовності, релігійності та старіння. Задекларовано необхідність проведення подібних досліджень на вітчизняному науковому ґрунті, оскільки це має позитивно вплинути на непросту геронтологічну ситуацію, яка склалася в Україні.

**Ключові слова:** релігійна геронтологія, старість, старіння.

The publication of Angelova A. «Religious Gerontology: trends and prospects in the realities of an aging society» is devoted to the history of the emergence, development and also to the elucidation of the subject matter of the latest interdisciplinary section of religious studies. The main problems of religious gerontology are defined and classified, its perspective theoretical and applied directions are designated. The importance of actively popularizing the findings of western gerontologists on the issues of spirituality,

<sup>169</sup> Раков В. М. Послания апостола Павла : экзистенциально-логический и культурно-исторический комментарий [Электронный ресурс] // Межвузовский сборник научных статей «Античность Европы». – Пермский ун-т, 1992. – С. 86-102. – Режим доступа : <http://ancientrome.ru/publik/article.htm?a=1333857024> (дата обращения : 12.01.2017).

religiosity and aging was underscored. The need for such studies on domestic soil is declared, as it can positively influence the difficult gerontological situation that has established in Ukraine.

**Keywords:** religious gerontology, old age, ageing.

**Актуальність проблеми.** Сучасність ставить перед світовою спільнотою цілу низку гуманітарних проблем, серед яких не останнє місце посідає завдання значного переосмислення феномену *старості*. На другій Всесвітній асамблеї ООН з питань старіння, яка була проведена у 2002 р. в Іспанії, демографічні зміни обговорювалось як всесвітній феномен. у «Мадридському міжнародному плані дій», сформованому на цьому заході, зазначено, що збільшення долі осіб похилого віку в структурі населення не має історичних аналогів та впливає на всі сфери повсякденного життя <sup>170</sup>] Прийнята у 2012 р. на міністерській конференції Європейської економічної комісії ООН з питань старіння (Відень, Австрія) *Політична декларація* наголосила на важливості активізації діяльності громадянських організацій, які стежать за імплементацією заходів щодо прав, потреб та очікувань старіючих членів соціуму <sup>171</sup>. Стратегія, зазначена у цих програмних міжнародних документах, є надзвичайно актуальною і для українського суспільства.

Європейський курс української держави спонукає зближувати соціальну політику з тими моделями протидії негативним наслідкам демографічного старіння, які були випробувані та довели свою дієздатність у західних країнах зі стабільною економікою. На слушну думку М. Кухти, «євроінтеграція передбачає підвищення рівня життя, в першу чергу рівня життя старших людей. У цьому є і свої позитивні сторони – це додатковий шанс перейняти передовий досвід розвинених країн...» [<sup>172</sup>. - С. 71]. На сучасному етапі реформування системи соціального захисту в Україні гостро постає необхідність розбудови оптимальної стратегії підтримки літніх людей, яка має базуватися на продуманому розподілі завдань між державою, громадою та корпоративними структурами. З цієї точки зору чималу актуальність має осмислення потенціалу геронтологічної діяльності церков та релігійних організацій, оскільки зарубіжний досвід свідчить про ефективність роботи представників духовенства та віруючих волонтерів зі старіючими людьми.

Теорія та практика роботи з літніми людьми, великий досвід, накопичений зарубіжними психологами, соціологами, богословами, суспільними діячами у цій сфері, сприяли виокремленню *релігійної геронтології* – нової галузі гуманітарної науки, створеної на основі міждисциплінарного підходу. Наразі релігійна геронтологія охоплює фундаментальні та прикладні дослідження з широкого поля важливих для осіб похилого віку проблем пастирської допомоги, релігійної діяльності, фінансового забезпечення та побутового опікування, підтримки здоров'я, психічного та психіатричного лікування тощо. Цей передовий напрямок є надзвичайно актуальним і для вітчизняної науки, яка відчуває потужний попит на осмислення та оптимальне вирішення соціальних, політичних, економічних, духовних проблем старіючого українського суспільства.

**Наукова новизна.** Представлена публікація вперше висвітлює історію та напрямки розвитку релігійної геронтології – міждисциплінарної галузі релігієзнавства, яка виникла у західному гуманітарному просторі; у статті також визначено актуальну для української гуманістики тематику досліджень та перспективи наукових розвідок з питань духовності та релігійності старіючих членів суспільства. Методологія дослідження базується на використанні феноменологічного підходу, порівняльно-історичного та структурного методів.

Стан розробленості теми в науці. Перший аналіз витоків та шляхів розвитку новітньої дисципліни було зроблено Дж. Левінім, який дослідив різноманіття релігійних досліджень у

<sup>170</sup> Мадридский международный план действий по проблемам старения 2002 года. – Режим доступа: [http://www.un.org/ru/documents/decl\\_conv/declarations/pdf/ageing\\_prog.pdf](http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/ageing_prog.pdf)

<sup>171</sup> Віденська Міністерська Декларація / Міністерська конференція Європейської економічної комісії ООН з питань старіння // 19-20 вересня 2012. Відень. Австрія. – Режим доступу: [https://www.unecsc.org/fileadmin/DAM/pau/age/Ministerial\\_Conference\\_Vienna/Other-documents/Vienna\\_Ministerial\\_Declaration\\_Ukrainian.pdf](https://www.unecsc.org/fileadmin/DAM/pau/age/Ministerial_Conference_Vienna/Other-documents/Vienna_Ministerial_Declaration_Ukrainian.pdf)

<sup>172</sup> Кухта М. П. Проблема старіння в контексті євроінтеграції // «Молодий вчений». – 2016. - №4. – С. 69-72.

геронтології в період з 1980 по 1994 рр.<sup>173</sup>. Певний досвід систематизації публікацій з даної тематики містять деякі огляди у періодичних виданнях, зокрема стаття зі специфіки релігійності пенсіонерів Д. Стурц та К. Зографос<sup>174</sup>. Наявні також детальні огляди з вузькопрофільної геронтологічної проблематики, що зосереджуються на особливостях психофізичного стану старих віруючих. Якісне висвітлення літератури з питання впливу релігійності на ментальне здоров'я літніх пацієнтів містить робота Г. Коєніга<sup>175</sup>. У. Міллер та К. Торнсен, зробивши аналіз великої кількості попередніх публікацій, простежили історію становлення проблемного поля досліджень з релігійності, духовності та здоров'я у людей різних вікових груп, в тому числі й старих осіб<sup>176</sup>.

Постановка завдання. Отже, хоча релігійна геронтологія існує вже понад півстоліття. Її розвиток не носить планомірного характеру, а також бракує аналітичного осмислення наявної тематики та стратегічного планування подальших досліджень як на теоретичному, так і на прикладному рівнях. Таким чином, об'єктом даної наукової розвідки є релігійна геронтологія як новий інтердисциплінарний розділ релігієзнавства, предметом дослідження є напрямки та перспективи розвитку цієї надзвичайно актуальної галузі. Метою роботи є систематизація наявних на сьогоднішній день напрямків релігійної геронтології та окреслення перспектив її подальшого розвитку у вітчизняному та західному науковому просторі.

Виклад основного матеріалу. Релігієзнавчі дослідження проблем старості та старіння розпочалися в західній соціології на початку 50-х років м.ст. У цей період Д. Моберг, один із перших видатних науковців, що розглядали релігійність у старечому віці, провів серію досліджень впливу релігійної активності на загальний добробут людей похилого віку. Він виявив, що особистісна адаптація до старості в середовищі людей, які брали участь у релігійних заходах, є значно вищою, ніж у решти пасивних до духовного життя респондентів<sup>177</sup>. Слідом за Д. Мобергом геронтологи зацікавилися феноменом позитивного впливу релігійного світогляду на психофізичний стан літніх осіб. Це стало поштовхом до подальших досліджень у даному напрямку із залученням фахівців зі сфер медицини, соціології та філософії релігії. Почалися широкі пошуки взаємозв'язку релігійності та здоров'я, а також виявлення специфіки захворюваності й тривалості життя серед представників різних релігійних конфесій. Ряд фактичних досліджень, проведених у 1980-ті, було присвячено виявленню впливу релігійної поведінки на стан здоров'я та смертність літніх осіб у тих релігійних общинах, членів яких характеризує висока культова активність<sup>178; 179</sup>.

Розширення проблематики, а саме активні та результативні дослідження широкого спектру духовно-релігійних проблем літніх людей, стало поштовхом для створення окремого дослідницького напрямку під назвою «релігійна геронтологія» (religious gerontology), яка згодом пережила період стрімкого розквіту. Із середини 1980-х років розпочалися якісні крос-культурні дослідження з використанням порівняльно-історичних та феноменологічних методів, що вийшли далеко за межі медицини, психології та психіатрії.

У 1984 році було засновано періодичний міжнародний науковий журнал «Релігія та старіння» (Religion & Aging). У 1991 р. видання було перейменовано та до 2004 р. мало назву «Релігійна геронтологія» (Journal of Religious Gerontology). У зв'язку з подальшим

---

<sup>173</sup> Levin J. Religious Research in Gerontology, 1980–1994: A Systematic Review // Journal of Religious Gerontology. – 1998. – №10 (3). – P. 3-31.

<sup>174</sup> Sturz D. S. & Zografos K. N. Religious Coping and Working Past Retirement Age: A Review of the Literature / Dominick Louis Sturz & Kara Nicole Zografos // Journal of Religion, Spirituality & Aging. 2004. – 26(2-3). – P. 123-142.

<sup>175</sup> Koenig H. G. Research on Religion, Spirituality and Mental Health: A Review. Canadian Journal of Psychiatry, 2009. – №54(5) – P. 283-291.

<sup>176</sup> Miller W. R. Spirituality, religion, and health. An emerging research field / William R. Miller, Carl E. Thoresen. – American Psychologist, 2003. – №58(1). – Pp. 24-35

<sup>177</sup> Moberg D. O. Religiosity in Old Age. // The Gerontologist. – 1965. – №5 (2). – Pp. 78-87.

<sup>178</sup> Byrd R. C. Positive therapeutic effects of intercessory prayer in a coronary care unit population // Social Science and Medicine. – 1988. – №81. – Pp. 826-829.

<sup>179</sup> Troyer H. Review of cancer among 4 religious sects: Evidence that life-styles are distinctive sets of risk factors // Social Science and Medicine. - 1988. – №26. – Pp. 1007-1017.

урізноманітненням проблематики з 2005 р. і по теперішній час журнал виходить під назвою «Релігія, духовність та старіння» (Religion, Spirituality & Aging). Метою цього міждисциплінарного, міжконфесійного видання є професійне висвітлення духовно-релігійних потреб старіючого населення планети. Статті практичного та теоретичного характеру зосереджуються на наступній тематиці: довгостроковий догляд за старими, матеріальна та духовна підтримка літніх людей та їх родин, підготовка до виходу на пенсію, паліативна допомога, обговорення проблем вікової дискримінації, танатології, численних етичних питань тощо. Цільовою аудиторією журналу є, насамперед, старіючі особи, члени їх родин, а також фахівці, які організують та проводять геронтологічну роботу. Останні можуть бути як світськими особами (адміністратори, консультанти, медсестри, лікарі, соціальні працівники), так і професійними духівниками (пастори, релігійні педагоги, капелани, місіонери, волонтери, члени релігійних організацій), які працюють із літніми людьми та їх сім'ями.

Від початку XXI століття релігійна геронтологія продовжує розвивається як окрема галузь гуманістики. В розвинених країнах фінансуються наукові центри, створюються товариства з проблем старіння, проводяться міжконфесійні та внутрішньоцерковні форуми з питань релігії, духовності й старіння, видаються збірки та періодичні видання, проводяться семінари, конференції тощо.

Сучасні дослідження з релігійної геронтології умовно можна розділити на декілька напрямків:

1. *Епідеміологія релігії* – напрямок релігійної геронтології, присвячений дослідженню специфіки захворюваності, смертності, здоров'я та благополуччя представників різних релігійних конфесій<sup>180</sup>. На думку геронтологів, існує комплексна залежність між релігійним світоглядом, образом життя та здоров'ям; на психофізичне самопочуття літніх осіб впливають релігійно-етичні норми, віросповідні установки, сукупність прийнятих ритуалів, спілкування з одновірцями, участь у житті парафій та багато інших факторів (С. Ейнлей<sup>181</sup>, Е. Ідлер<sup>182</sup>, Дж. Левін<sup>183</sup>, Г. Коеніг<sup>184</sup>,<sup>185</sup>, Р. Берд<sup>186</sup>, Г. Тройер<sup>187</sup>, К. Торесен та В. Міллер<sup>188</sup>, Н. Краузе<sup>189</sup>, Д. Джонсон<sup>190</sup>, Х. Лаврецькі<sup>191</sup> тощо).

2. *Концепція «успішного старіння» та теорія геротрансценденції*. Автори, які досліджували рівень задоволеності життям у літніх людей, зазначають, що так зване «успішне старіння», яке охоплює різні аспекти буття (фізичні, психічні, соціальні), безпосередньо пов'язане з релігійністю та духовними переживаннями людини (П. Купман-

<sup>180</sup> Levin J. S. Religion in Aging and Health: Theoretical Foundations and Methodological Frontiers. – New York: SAGE Publications, 1993. – 280 p.

<sup>181</sup> Ainlay S. C. Aging and Religious Participation: Reconsidering the Effects of Health / Stephen C. Ainlay, Royce Singleton, Jr. and Victoria L. // Swigert Journal for the Scientific Study of Religion. – Vol. 31. – №2. – Jun., 1992). – Pp. 175-188.

<sup>182</sup> Idler E. L. Cohesiveness and Coherence: Religion and the Health of the Elderly. – New York: Garland Publishing, 1994. – 277 p.

<sup>183</sup> Levin J. S. Religion in Aging and Health: Theoretical Foundations and Methodological Frontiers. – SAGE Publications, 1993. – 280 p.

<sup>184</sup> Koenig H. G. Aging and God: Spiritual Pathways to Mental Health in Midlife and Later Years. – Binghamton: HaworthPastoral Press, 1994. – 544 p.

<sup>185</sup> Koenig H. G. Religion, Spirituality, and Medicine: Research. Findings and Implications for Clinical Practice. // South Med J., 2004. – Dec; 97(12). – Pp. 1194-1200.

<sup>186</sup> Byrd R.C. Positive therapeutic effects of intercessory prayer in a coronary care unit population // Social Science and Medicine. – 1988. – №81. – Pp. 826-829.

<sup>187</sup> Troyer H. Review of cancer among 4 religious sects: Evidence that life-styles are distinctive sets of risk factors // Social Science and Medicine. – 1988. – №26. – Pp. 1007-1017.

<sup>188</sup> Miller W. R. Spirituality, religion, and health. An emerging research field / William R. Miller, Carl E. Thoresen. – American Psychologist. – 2003. – Jan; №58(1). – P. 24-35.

<sup>189</sup> Krause N. M. Aging in the Church: how social relationships affect health. – Templeton Foundation Press, 2008. – 320 p.

<sup>190</sup> Argue A. Age and religiosity: Evidence from a three-wave panel analysis / Amy Argue, David R. Johnson and Lynn K. White. – Journal for the Scientific Study of Religion. – Vol. 38. – №(Sep., 1999). – Pp. 423-435.

<sup>191</sup> H. Spirituality and Aging / H. Lavretsky // Aging Health. – 2010. – №6(6). – Pp. 749-769.

Бойден [<sup>192</sup>. - С. 179]). Цю ідею продовжує теорія геротрансценденції, яка була вперше сформульована шведським ученим Л. Торнстемом та пізніше розвинена іншими геронтологами (М. Флуд <sup>193</sup>, <sup>194</sup>, П. Вонг <sup>195</sup>, Х. Джонсон, Дж. Магнуссон <sup>196</sup>). Вона базується на твердженні, що внаслідок погіршення фізичного стану людей похилого віку більше приваблює існування в духовному вимірі, що саме старість є найбільш сприятливим часом для внутрішньої трансформації та психічного розвитку <sup>197</sup>.

3. *Пастирська та духовна допомога старіючим особам*. Це проблемне поле відображає, зокрема, збірка «Нові напрямки в релігії та старінні», що порушує широке коло питань, які постають перед духівниками, котрі працюють з літніми людьми: бідність пенсіонерів, погіршення здоров'я, фізичні зміни, депресія й самогубства літніх людей тощо <sup>198</sup>. Іншим прикладом є ґрунтовна праця Е. МакКінлі «Духовний зріст та піклування в четвертому віці життя», окремі розділи якої присвячено роботі зі старими, що мають втрату пам'яті та слабоумство, а також важкі хронічні хвороби соматичного характеру <sup>199</sup>. Автори А. Махджабін та К. Шамсул досліджували проблеми поліпшення організації пасторської допомоги в ісламських общинах [<sup>200</sup>. - С. 830-843; <sup>201</sup>. - С. 281-299]. Певні узагальнення щодо специфіки пасторської роботи у багатоконфесійному та полікультурному суспільстві містить книга С. Айзенхандлер та Л. Томаса «Релігія, віра і духовність у пізньому віці» <sup>202</sup>.

4. *Етногеронтологія* – напрямок, предметом якого є етнонаціональні особливості ставлення до старіння та людей похилого віку, регіональні трансформації релігійно-історичних моделей старості, специфіка біологічного, соціального та психологічного старіння в релігійних групах та меншинах, які різняться між собою за расовими, культурними, національними, етнічними ознаками. Перше масштабне дослідження з цієї тематики було зроблено Л. Камінс-Воун та Д. Круз <sup>203</sup>. До етногеронтологічної проблематики впритул підходили й дослідники з пострадянського регіону. Зокрема, деяких аспектів сформованого в слов'янській культурі образу старості торкалися О. Панченко (старість у російській селянській культурі) <sup>204</sup>, а також М. Маєрчик <sup>205</sup> та Г. Кабакова <sup>206</sup> (осмислення специфіки тілесності на схилі років). Важливою віхою на шляху дослідження геронтософської проблематики в етнокультурі слов'ян є книга Н. Велецької <sup>207</sup>, видана в 1978 р. У ній авторка розглядає архаїчну обрядовість, пов'язану з культом предків, у тому

<sup>192</sup> Koopman-Boyden P. Religion and Ageing / Peggy Koopman-Boyden, Te Kura Kete Aronui. – University of Waikato. – Colloquium. – 2001. – №33/2. – Pp. 169-180.

<sup>193</sup> Flood M. Successful aging: A concept analysis / M. Flood // Journal of Theory Construction and Testing. – 2003. №6 (2). – Pp. 105-108.

<sup>194</sup> Flood M. A mid-range nursing theory of successful aging // Journal of Theory Construction & Testing. – 2005. – №9 (2). – Pp. 35-39.

<sup>195</sup> Wong P. Personal meaning and successful aging // Canadian Psychology. – 1989. – №30(3). – P. 516-525.

<sup>196</sup> Jonson H. A new age of old age? Gerotranscendence and the re-enchantment of aging / Jonson H. and Magnusson J. // Journal of Aging Studies. 2001. – №15(4). – Pp. 317-331.

<sup>197</sup> Tornstam L. Gerotranscendence. A developmental theory of positive aging. – New York: Springer, 2005. – 224 p.

<sup>198</sup> New Directions in Religion and Aging / ed. David B. Oliver. – N-Y, London: Psychology Press, 1987. – 205 p.

<sup>199</sup> MacKinlay E. Spiritual Growth and Care in the Fourth Age of Life / Elizabeth MacKinlay J. Kingsley Publishers, 2006. – 272 p.

<sup>200</sup> Khan S. & Ahmad M. A Model of Spirituality for Ageing Muslims. Journal of Religion and Health, Jun 2016, Vol.55(3). – Pp.830-843.

<sup>201</sup> Khan S. & Ahmad M. The Case for Muslim Aged Care in the West. Journal of Religion, Spirituality & Aging. October 2014. – Pp. 281-299.

<sup>202</sup> Eisenhandler S. Religion, Belief, and Spirituality in Late Life / L. Eugene Thomas, Susan A. Eisenhandler. – Virginia: Springer Publishing Company, 1999. – 221 p.

<sup>203</sup> Cummings-Vaughn L. Ethnogeriatrics: Healthcare Needs of Diverse Populations / Lenise Cummings-Vaughn, Dulce M. Cruz-Oliver. – L.: Springer, 2016. – 265 p.

<sup>204</sup> Панченко А. Образ старости в русской крестьянской культуре / А. Панченко // Отечественные записки. – 2005 – №4. С. 265-273.

<sup>205</sup> Маєрчик М. Ритуал і тіло. Структурно-семантичний аналіз українських обрядів родинного циклу / М. Маєрчик. – К.: Критика, 2011. – 327 с.

<sup>206</sup> Кабакова Г. И. Антропология женского тела в славянской традиции. – М.: Ладомир, 2001. – 335 с.

<sup>207</sup> Велецкая Н. Н. Языческая символика славянских архаических ритуалов. – М.: Наука, 1978. – 239 с.

числі звичай геронтоциду (убивання старих), що, на думку дослідниці, ґрунтується на аграрних ритуалах, які символізують смерть та відродження.

4. *Дослідження релігійно-історичних образів старості*. Цей напрямок наукових розвідок, хоча більшою мірою належить до теоретичної сфери, має неабияке практичне значення, оскільки дає можливість відрефлексувати джерела сучасного ставлення до старості та використовувати ці знання у соціальній роботі. Окремі аспекти релігійного образу старості висвітлюють історичні дослідження доби античності (Т. Паркін<sup>208</sup>, К. Кокейн<sup>209</sup>). Монографія П. Тейна простежує семіотику старості в європейській історії від часів античності до сьогодення<sup>210</sup>. Збірка під головною редакцією А. Классена містить розвідки, присвячені відображенню старості й людей похилого віку в середньовічній культурі та літератури нового часу<sup>211</sup>. Т. Коул розглядав базований на європейських традиціях античності й середньовіччя та протестантських цінностях образ старості, створений у ХІХ ст. в Америці<sup>212</sup>. Окремі аспекти релігійних образів старості висвітлено в збірці під редакцією В. Клементса «Релігія, старіння та здоров'я: глобальна перспектива»<sup>213</sup>. Аналізом образу старості в іудаїзмі займалися Д. Седлі<sup>214</sup>, Дж. Флейшман<sup>215</sup>. Сара Лемб<sup>216</sup> у своїй монографії досліджувала специфіку жіночої старості в індуїзмі. На важливості досвіду старіння для духовної практики буддистів наголошував П. Ратанакул<sup>217</sup>. Ісламську модель старості аналізував американський дослідник пакистанського походження Х. Саїд<sup>218</sup>.

Тема історичної типології релігійних моделей старості фрагментарно представлена не лише в доробку західних учених. Історичні трансформації соціального статусу літніх людей висвітлював А. А. Смолькін<sup>219</sup>. В. Ю. Крюкова<sup>220</sup> та М. Б. Мейтарчян<sup>221</sup> розглядали старість у контексті сформованих у зороастризмі уявлень про смерть. Даосько-конфуціанські традиції ставлення до старості досліджував І. Смірнов<sup>222</sup>. Геронтософську специфіку японських традиційних вірувань аналізував О. Мещеряков<sup>223</sup>,<sup>224</sup>. Духовні аспекти старості в індуїзмі висвітлювала І. Глушкова<sup>225</sup>. Теологічні концепції смерті в контексті соціальної роботи з літніми людьми окреслювала О. Тополь<sup>226</sup>. Релігієзнавчий підхід частково присутній у працях Н. А. Рібакової: розглядаючи історичні образи старості, дослідниця

<sup>208</sup> Parkin T. *Old Age in the Roman World: A Cultural and Social History*. – Baltimor-London, 2003. – 495 p.

<sup>209</sup> Cokayne K. *Experiencing Old Age in Ancient Rome*. – London: Routledge, 2013. – 256 p.

<sup>210</sup> Thane P. *A History of Old Age*. – London: Thames & Hudson, 2005. – 320 p.

<sup>211</sup> Classen A. *Old Age in the Middle Ages and the Renaissance: Interdisciplinary Approaches to a Neglected Topic*. – Berlin: Walter de Gruyter, 2007. – 575 p.

<sup>212</sup> Cole T. R. *The Journey of Life: A Cultural History of Aging in America*. – Cambridge University, 1992. – 260 p.

<sup>213</sup> Clements W. M. *Religion, Aging, and Health: A Global Perspective*. – Psychology Press, 1989. – 146 p.

<sup>214</sup> Sedley D. *Jewish Perspectives on Ageing Enrichment*. – Tag Institute Jewish Social Values. – February 2012. – 20 p.

<sup>215</sup> Fleishman J. *The age of legal maturity in biblical law*. – Journal of the Ancient Near Eastern Society. – №21 (1992). – P. 35-48.

<sup>216</sup> Lamb S. *White Saris and Sweet Mangoes: Aging, Gender, and Body in North India*. Berkley: University of California Press, 2000. – 307 p.

<sup>217</sup> Ratanakul P. *Reflections on Aging in Buddhist Thailand* // Journal of Religion, Spirituality & Aging. Volume 25. – December 2012. – Pp. 12-19.

<sup>218</sup> Said H. *Islam and the Health of the Elderly* // Journal of Religion & Aging. – 1989. – Volume 4, Issue 3-4. – Pp. 27-38.

<sup>219</sup> Смолькин А.А. *Исторические трансформации социального статуса старости* // Клиническая геронтология. – 2007. – Том 13. – №3. – С. 29-33.

<sup>220</sup> Крюкова В. Ю. *Зороастризм*. – Спб.: Петербургское Востоковедение, 2005. – 288 с.

<sup>221</sup> Мейтарчян М. Б. *Погребальные обряды зороастрийцев*. – М.-СПб., 2001. – 248 с.

<sup>222</sup> Смирнов И. С. *О «китайских церемониях», культе предков и старости в Китае* // «Отечественные записки». – 2005. – №3(24). – С. 287-300.

<sup>223</sup> Мещеряков А. Н. *Традиционная Япония: обязанности взрослых и радости старцев* / Отечественные записки. – 2004. – №5 (62). – Режим доступа: <http://www.strana-oz.ru/2014/5/tradicionnaya-yaponiya-obyazannosti-vzroslyh-i-radosti-starcev>

<sup>224</sup> Мещеряков А. Н. *Модернизация японского тела: от патернализации к национализации* // История и культура традиционной Японии. – М.: Наталис, 2011. – 448 с.

<sup>225</sup> Глушкова И. *«Возраст случился»: модель и антимодель индийской старости* / Отечественные записки. – 2005. – №3(23). – Режим доступа: <http://www.strana-oz.ru/2005/3/voznrast-sluchilsya-model-i-antimodel-indiyskoy-starosti>.

<sup>226</sup> Тополь О. В. *Концепция смерти в контексте социальной работы с літніми людьми та їхніми близькими*. – «Гілея» (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2009. – Вип. 21. – Режим доступа: [www.gileya.org.ua](http://www.gileya.org.ua).

виокремила її давньослов'янський, античний, християнський типи <sup>227</sup>. І. О. Подольська висвітлювала соціологічні аспекти формування образу старості в контексті православної етики <sup>228</sup>. Аналіз старості з точки зору християнської антропології містять дисертації О. Христенко <sup>229</sup>, Є. Зімакової <sup>230</sup>, О. Корнецової <sup>231</sup>.

Стислий огляд сформованих напрямків релігійної геронтології дозволяє виявити декілька важливих тенденцій. По-перше, з'являється все більше міждисциплінарних досліджень, котрі, розглядаючи релігійність осіб похилого віку, торкаються широкої сфери соціально-економічних, політологічних, філософських питань. По-друге, зафіксовано зріст праць порівняльно-історичного характеру. По-третє, розвинені країни, в яких виявлено тенденцію до збільшення кількості населення, розглядають ідею позитивного старіння як частину державної політики, – розробляючи національні стратегії нейтралізації негативних напрямків демографічного старіння, вони обов'язково враховують результати останніх досліджень зі сфери релігійної геронтології. По-четверте, серед великої кількості праць найбільш значущим та перспективним видається геротрансцендентний підхід, коли старіння осмислюється як важлива духовна робота, що потребує різноконфесійної пасторської допомоги та відповідної підтримки на рівні державних і громадських організацій.

Окрім подальшого розвитку раніше окреслених напрямків релігійної геронтології, важливим постає збільшення та урізноманітнення досліджень як теоретичного, так і практичного рівнів. Оскільки зростає кількість робіт порівняльно-історичного характеру, більшість з яких, на жаль, має описовий характер, актуальності набувають методологічні питання класифікації та типології різних історичних моделей старості. Незважаючи на те, що кожна велика світова релігія виробила свій образ старості, ця тема ніколи раніше не була висвітлена систематично. Наразі немає цілісного дослідження, присвяченого історіософській інтерпретації ролі та місця старості в еволюції релігійного світогляду. Єдина книга з подібної тематики – «Релігія, старіння та здоров'я: глобальна перспектива» – являє собою невелику за обсягом збірку статей різних авторів, присвячених відображенню старості в найбільш популярних релігійних традиціях (католицизм, іслам, буддизм, іудаїзм, конфуціанство, даосизм, протестантизм), у яких тема розкрита досить фрагментарно <sup>232</sup>. Окремі наукові розвідки, які були розроблені в західних культурних контекстах з превалюванням християнського тлумачення старості, також не можуть бути доцільно використані для характеристики образу старості в інших релігій. Натомість статті, присвячені іудейській, індуїстській, синтоїстській, конфуціанській та іншим моделям старості, є занадто етноцентричними, не відображаючи різноманіття сучасного геріатричного контингенту. Все це обумовлює перспективність проведення комплексних теоретичних досліджень з релігійної геронтології в її історичних, етнологічних та соціальних аспектах.

**Висновки та перспективи** подальших наукових розвідок. У зв'язку з невинним збільшенням кількості літніх людей на планеті старість, як соціальний та філософський феномен, все частіше потрапляє в предметну сферу різних гуманітарних наук. Релігійна геронтологія постає перспективним для української гуманістики напрямком досліджень, який має охопити широке тематичне поле, зокрема проблеми епідеміології релігії, концепцію «успішного старіння», теорію геротрансценденції, організацію пастирського патронажу для літніх осіб, з'ясування етнічних та конфесійних особливостей різних моделей старіння тощо. Аналіз тенденцій розвитку сучасних релігійних і міжконфесійних процесів має позитивно вплинути на непросту геронтологічну ситуацію, яка склалася в Україні.

<sup>227</sup> Рыбакова Н. А. Феномен старости. – Москва-Псков, 2000. – 169 с.

<sup>228</sup> Подольская И. А. Феномен старости: Социально-философский анализ: Автореф. дис. ... к. филос. н.: спец. 09.00.11 / Подольская И.А.; [МГТУ им. Н.Э. Баумана]. – М.: 2002. – 18 с.

<sup>229</sup> Христенко О. В. Философско-антропологический анализ старости: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.13. – Ростов-на-Дону, 2008. – 122 с.

<sup>230</sup> Зимакова Е. Старчество как феномен культуры : Автореф. дис. ... канд. культурологии / Гос. акад. слав. культуры. – М., 2000. – 20 с.

<sup>231</sup> Корнецова О. Феномен старчества в православной культуре: Автореф. дис. ... канд. филос. наук: – Ростов-на-Дону, 2003. – 130 с.

<sup>232</sup> Clements W. M. Religion, Aging, and Health: A Global Perspective.–Psychology Press, 1989. – 146 p.